

МАТЭРЫЯЛ ДА ВЫВУЧЭННЯ ДАЎНЯЙ БЕЛАРУСКАЙ ЛІТАРАТУРЫ ў IX класе

На вывучэнне беларускай літаратуры эпохі Адраджэння і пазнейшага часу адводзіцца некалькі ўрокаў. Так, адна гадзіна запланавана на знаёмства з жыццём і асветніцкай дзейнасцю Сымона Буднага і Васіля Цяпінскага. Імёны Лаўрэнція Зізанія, Андрэя Рымшы і іншых пісьменнікаў пазначаны ў аглядавай тэме «Барока. Класіцызм. Асветніцтва». Пры агульнай характарыстыцы літаратуры таго ці іншага перыяду (эпохі) увага засяроджваецца на жыцці і творчай дзейнасці асобных пісьменнікаў.

Ніжэй змяшчаецца матэрыял у дапамогу настаўніку і для самастойнай працы вучняў, якім можна прапанаваць падрыхтаваць сціслыя паведамленні або пісьмовыя рэфераты пра жыццё і дзейнасць пісьменнікаў.

Сымон Будны

Сымон Будны (каля 1530 — 1593) — дзеяч беларускай культуры, філосаф, асветнік і гуманіст, філолаг, пісьменнік. Ён з'яўляецца адным з буйных дзеячаў рэфармацыйнага руху ў Беларусі XVI ст. Яго імя было шырока вядома ў Расіі, Англіі, Германіі, Італіі, Швейцарыі, Галандыі і іншых краінах. Вучоны зрабіў свой арыгінальны ўнёсак у скарбніцу беларускай думкі і культуры, прадоўжыў і памножыў скарынінскія рэнесансна-гуманістычныя традыцыі.

Пытанне аб месцы нараджэння і нацыянальнасці С. Буднага па сёння застаецца дыскусійным. Дакладна не высветлена, беларус ён ці паляк, нарадзіўся ў Будах беларускіх ці ў Будах, што знаходзяцца на тэрыторыі Польшчы (у Мазовіі). Многія факты сведчаць на карысць беларускага паходжання С. Буднага: добрае веданне беларускай мовы, жыцця, нораваў, звычаяў, рэлігійных уяўленняў беларусаў, значная колькасць беларускіх слоў, фразеалагізмаў, народных прыказак у творах, беларускі патрыятызм. Грунтоўную гуманітарную і багаслоўскую адукацыю ён атрымаў на факультэце свабодных мастацтваў Кракаўскага ўніверсітэта, набываў веды ва

ўніверсітэтах Заходняй Еўропы. Апрача роднай мовы выдатна валодаў лацінскай, грэчаскай, італьянскай, стараславянскай, польскай і іншымі мовамі.

У 1558 г. С. Будны прыехаў у сталіцу Вялікага Княства Літоўскага Вільню, дзе выкладаў на беларускай мове катэхізіс у пратэстанцкай школе і атрымаў выдатную магчымасць удасканаліць свой талент педагога, пісьменніка, філосафа і багаслова. У 1560 г. быў назначаны прапаведнікам у Клецк. Сумесна з нясвіжскім намеснікам М. Кавячынскім і яго братамі, а таксама кальвінісцкім міністрам (прапаведнікам) Л. Крышкоўскім заснаваў у Нясвіжы друкарню. Беларускіх кнігавыдаўцоў падтрымлівалі ўладальнік Нясвіжа Мікалай Радзівіл Чорны і будучы канцлер Вялікага Княства Літоўскага Астафій Валовіч. У пачатку 1560-х гг. С. Будны стаў значным грамадска-палітычным дзеячам пратэстанцкага руху і ў хуткім часе набыў еўрапейскую вядомасць як мысліцель-рацыяналіст і таленавіты публіцыст. Для асветы простых людзей у 1562 г. у Нясвіжскай друкарні С. Будны выдаў кнігу «Катэхізіс, або Старадаўняя хрысціянская навука для

простых людзей». Напісаная на цудоўнай стара-беларускай мове, яна стала новым этапам у развіцці беларускага кнігадрукавання. Упершыню з 1522 г., калі спыніўся друкарскі станок Ф. Скарыны, знайшоўся чалавек, які прадоўжыў скарынінскую справу. Праз друкаванае слова аўтар раскрывае свае погляды на шматлікія пытанні, якія хвалююць яго. Асветнік звяртаецца не толькі да навучэнцаў з заклікам любіць сваю родную мову, але і да тых, ад каго залежыць аўтарытэт дзяржавы і адукацыі. У той жа час у Нясвіжы таксама на беларускай мове выйшаў уласны твор С. Буднага «Пра апраўданне грэшнага чалавека перад Богам», прысвечаны дзяржаўнаму дзеячу А. Валовічу. На жаль, гэта кніга сёння вядома толькі па апісаннях.

Вучоны належаў да памяркоўнай рэлігійна-рэфармацыйнай плыні, блізкай да кальвінізму, якая ў Беларусі і Літве называлася евангелічнай. Але ў пачатку 1560-х гг. у яго ўзніклі сумненні наконт трактоўкі асноўных палажэнняў хрысціянскай дагматыкі — догмату Тройцы і прыроды Хрыста. Сымон Будны з сярэдзіны 1560-х гг. — адзін з ідэолагаў радыкальнай плыні беларуска-літоўскай Рэфармацыі. У 1565 г., пасля смерці Мікалая Радзівіла Чорнага, асветнік пакінуў Клецк і пераехаў у Хоўхлава, куды запрасіла яго Ганна Кішка — удава віцебскага ваяводы. У гэты перыяд ён займаўся перакладам на польскую мову Бібліі, які патрабаваў велізарных намаганняў. Аб месцы выдання гэтай кнігі існуе шмат спрэчак. Вядома, што Нясвіж у 1571 г. перайшоў у валоданне каталіцкага біскупа Мікалая Радзівіла Сіроткі, М. Кавячынскі перавёз Нясвіжскую друкарню ў свой маёнтак Узду. У 1572 г. С. Будны з Хоўхлава пераехаў у Заслаўе (пад Мінскам), бліжэй да месца выдання Бібліі. У гэтым жа годзе кніга ў поўным аб'ёме выйшла ў свет. Месца выдання на ёй не пазначана. Прадмова М. Кавячынскага пазначана Уздой, прадмова С. Буднага — Заслаўем, і таму кнігу можна назваць нясвіжска-ўздзенска-заслаўскай

Бібліяй. У гэты перыяд у лесе С. Буднага адбыўся пералом. Восенню 1573 г. магнат Ян Кішка прапанаваў яму пасаду прапаведніка ў Лоску, заснаваў там друкарню, якую аддаў у поўнае распараджэнне асветніка. Сымон Будны разгарнуў літаратурную дзейнасць, дзе найбольш поўна праявіў сябе як перакладчык, пісьменнік-публіцыст, выдавец. Гэта быў вельмі плённы перыяд, калі ён выпускаў кнігу за кнігай на лацінскай і польскай мовах. У 1574 г. у Лоскай друкарні выйшаў Новы Завет з прадмовай і каментарыямі С. Буднага, што былі апушчаны ў нясвіжска-ўздзенска-заслаўскай Бібліі. Вялікая прадмова, у якой аўтар выказаў ідэі прыныповага метадалагічнага значэння, грунтоўныя каментарыі да евангельскіх тэкстаў зрабілі гэтае выданне ўнікальным, выдатным помнікам не толькі беларускай, але і еўрапейскай культуры. На працягу 1574 г. ён выдаў на лацінскай мове шэраг твораў: «Пра дзве сутнасці Хрыста», «Супраць хрышчэння дзяцей» і інш. У іх асветнік выклаў свае сацыяльна-палітычныя, рэлігійна-філасофскія і педагогічныя ідэі. Творы характарызуецца яснасцю думкі, дасціпнасцю, палемічнай завостранасцю і пераканальнасцю аргументацыі. У 1576 г. у Лоску выйшла ў свет галоўная рэлігійна-філасофская праца «Пра найважнейшыя палажэнні хрысціянскай веры», у якой ён падагульніў свае радыкальныя ідэі. Да гэтага часу адносіцца і пераклад С. Будным кнігі Э. Фрыза «Пра фурыі, або Вар'яцтва французскія», дзе апісаны падзеі Варфаламееўскай ночы. Пераклад гучаў як папярэджанне грамадству Вялікага Княства Літоўскага, у якім таксама ішла рэлігійная барацьба.

У канцы жыцця С. Будны разышоўся ў поглядах са сваімі паплечнікамі. Асуджаны пратэстанцкімі тэолагамі і адлучаны за атэістычныя ідэі ад царквы і пратэстанцкай абшчыны, ён пакінуў Лоск. Апошнія гады асветнік жыў пры дварах выпадковых мецэнатаў. Усё сваё жыццё С. Будны прысвяціў справе асветы народа.

Васіль Цяпінскі

Васіль Цяпінскі (1530-я ці пачатак 1540-х гг. — 1599 ці 1600) — гуманіст-асветнік, пісьменнік, кнігавыдавец. Сярод дзеячаў эпохі Адраджэння і Рэфармацыі ў Беларусі яго асоба займае адно з ганаровых месцаў у айчынай гісторыі культуры і адукацыі. На жаль, многае з жыцця слаўтага гуманіста

застаецца нявысветленым да нашага часу. Дакладна невядомы гады нараджэння і смерці пісьменніка.

Васіль Мікалаевіч Цяпінскі (сапраўднае прозвішча Амеляновіч) нарадзіўся ў маёнтку Цяпіна на Полаччыне (цяпер Чашніцкі раён Віцебскай вобласці) у сям'і дробнага гаспадар-

скага баярына. Упершыню яго імя сустракаецца ў дакументах 1560-х гг. Васіль Цяпінскі атрымаў выдатную адукацыю, але назва навучальнай установы і яе месцазнаходжанне невядомы. Служыў малодшым афіцэрам коннай роты аршанскага старосты Ф. Кміты-Чарнабыльскага, у падканцлера Вялікага Княства Літоўскага А. Валовіча, троцкага ваяводы С. Збаражскага, прымаў удзел у Лівонскай вайне (1558—1583).

Як рэфарматар-гуманіст В. Цяпінскі актыўна займаўся грамадскай дзейнасцю. Яго хвалявалі пытанні сацыяльнага і палітычнага жыцця тагачаснай Беларусі, паланізацыі беларускага народа, развіцця культуры і навукі, народнай адукацыі. Асветнік часткова падзяляў грамадска-палітычныя і рэлігійныя погляды С. Буднага, удзельнічаў у сінодах 1570-х гг., дыспутаваў з прадстаўнікамі радыкальнай Рэфармацыі.

Кнігавыдавецкая дзейнасць В. Цяпінскага мела ярка выражаны патрыятычны характар, па сваёй сутнасці з'яўлялася працягам закладзеных Ф. Скарынам культурных, асветніцкіх і адукацыйных традыцый. У 1570-я гг. асветнік заснаваў друкарню, па меркаваннях даследчыкаў, у радавым маёнтку Цяпіне, дзе выпусціў перакладзенае ім на беларускую мову Евангелле (каля 1580 г.). У выданне ўвайшлі Евангеллі ад Матфея, Марка і часткова ад Лукі. Твор надрукаваны паралельна на царкоўнаславянскай і беларускай мовах, забяспечаны 210 гласамі (тлумачэннямі незразумелых ці малазразумелых слоў), спасылкамі на літаратурныя крыніцы. Евангелле стылізавана пад віленскія выданні Ф. Скарыны: упрыго-

жана арнамантам, разнастайнымі ініцыяламі і шрыфтамі. Гэта было першае ў Цэнтральнай і Усходняй Еўропе выданне на беларускай і царкоўнаславянскай мовах самай знакамітай часткі Новага Запавету. Евангелле лічыцца шэдэўрам айчыннага кнігадрукавання, з'яўляецца каштоўнай крыніцай для даследаванняў культуры славянскіх народаў. Да твора В. Цяпінскі напісаў узнёслую прадмову (захавалася ў рукапісе), якая стала адным з лепшых узораў беларускай патрыятычнай публіцыстыкі XVI ст. У ёй пісьменнік узяў такія актуальныя для таго часу пытанні, як адраджэнне роднай мовы і самабытнасці культуры, абуджэнне гістарычнай і нацыянальнай свядомасці беларускага народа, абгрунтаваў неабходнасць асветы грамадства, прадставіў цэласную праграму рэфармавання сістэмы школьнай адукацыі з мэтай зрабіць навучанне больш даступным простым людзям на зразумелай для іх мове — беларускай. Асноўную прычыну цяжкага становішча і заняпаду Радзімы мысліцель бачыў у афіцыйнай палітыцы паланізацыі і акаталічвання беларусаў, якую падтрымлівалі мясцовыя феадалы. Патрыятызм В. Цяпінскага не быў абмежаваны ідэямі нацыянальнай ці дзяржаўнай выключнасці. Ён з павагай ставіўся да народаў усіх краін, падкрэсліваў гістарычную, культурную і моўную роднасць славянскіх народаў. Дзейнасць асветніка садзейнічала зараджэнню, уздыму і кансалідацыі шырокага нацыянальна-культурнага і патрыятычнага руху ў Беларусі ў канцы XVI — пачатку XVII ст., развіццю айчыннага кнігадрукавання і школьнай справы.

Лаўрэнцій і Стафан Зізаніі

Прыкметны ўклад у развіццё беларускай літаратуры, культуры і адукацыі зрабілі браты Зізаніі — Лаўрэнцій і Стафан. Лаўрэнцій Зізаній (1550—60-я гг. — каля 1634) — беларускі і ўкраінскі педагог, царкоўны дзеяч, мовазнавец, паэт, перакладчык. Стафан Зізаній (каля 1570 — 1600) — беларускі і ўкраінскі педагог, пісьменнік-палеміст, царкоўны прапаведнік.

Жыццю і творчасці Лаўрэнція і Стафана Зізаніяў надавалі шмат увагі як айчынныя, так і замежныя даследчыкі. Прычынай таму была актыўная грамадска-царкоўная, педагогічна-асветніцкая, пісьменніцкая дзейнасць братоў, шматграннасць і яскравасць іх таленту.

Пра паходжанне і месца нараджэння братоў Зізаніяў існуюць розныя звесткі. Некаторыя біёграфы лічаць іх беларусамі, іншыя гавораць, што Лаўрэнцій і Стафан, верагодней за ўсё, нарадзіліся на ўкраінскіх землях. Нягледзячы на недакладнасць звестак пра нацыянальную прыналежнасць братоў Зізаніяў, дакладна вядома, што значную частку свайго свядомага жыцця яны прысвяцілі развіццю асветы ў Беларусі. Зізаній — гэта мянушка ці літаратурны псеўданім, утвораны пры перакладзе прастамоўнага слова «куколь» (пустазелле) на грэчаскую мову. Лаўрэнція і Стафана яднала не толькі кроўная, але і духоўная сувязь, аб чым сведчыць сугучнасць асноўных ідэй і галоўных кірункаў іх

дзеясці. Адукацыю браты Зізаніі атрымалі ў Астрожскай школе на Валыні. Потым быў перыяд сумеснай працы: да 1592 г. выкладалі царкоўнаславянскую і грэчаскую мовы ў Львоўскай брацкай школе, потым у Віленскай брацкай школе.

Менавіта з Вільняй звязаны найбольш актыўны перыяд творчасці і дзейнасці братоў Зізаніяў. Лаўрэнцій Зізаній праявіў сябе як выдатны дзеяч на навукова-педагагічнай ніве. У Вільні ў 1596 г. ён завяршыў грандыёзную па тым часе лінгвістычную працу і надрукаваў свае вучэбныя кнігі: азбуку «Наука ку читаню и розуменю писма словенского» і «Грамматика словенска съвершенного искусства осми частей слова». Гэтыя выданні былі важнай з'явай у культурным жыцці Беларусі, Украіны і Літвы, прынеслі Лаўрэнцію славу вучонага-лінгвіста. Азбуку ўмоўна можна было падзяліць на тры часткі: матэрыял, які вучыў чытаць і пісаць, дапаможны лексічны матэрыял, царкоўна-палемічныя тэксты і малітвы. У гэта выданне арганічна ўвайшоў твор Стафана Зізанія «Изложение о православной вѣрѣ» — маленькі катэхізіс пытанняў і адказаў. Азбука задумвалася як невялікая кніга, па якой дзеці маглі б вучыцца чытаць, атрымліваць агульныя звесткі пра наваколле, выходзяцца ў духу хрысціянскай дабрачыннасці. Першапачатковае навучанне чытанню ў той час вялося па кнігах Святога Пісання, што было дастаткова складаным для ўспрымання. Функцыю тлумачэння незнаёмых і незразумелых слоў у азбуцы выконваў слоўнік «Лексіс...». Ён налічваў 1061 слова і фактычна ўяўляў сабой першую славянскую энцыклапедыю. У слоўніку былі прыведзены разнастайныя звесткі па гісторыі, астраноміі, геаграфіі, філасофіі, этнаграфіі, медыцыне, юрыспрудэнцыі, уключаны словы з народнай гутарковай мовы. У «Лексіс...» аўтар увёў вельмі багаты моўны матэрыял, даў пераклад слоў з грэчаскай, лацінскай і іншых моў, зрабіўшы слоўнік узорам для далейшага складання буквароў. Вялікае практычнае і навуковае значэнне мела «Грамматика словенска...» Л. Зізанія. Твор быў напісаны ў форме пытанняў-адказаў і складаўся з уводзін, арфаграфіі, этымалогіі і прасодый. Сінтаксіс вучоны даў невялікімі часткамі ва ўсіх раздзелах кнігі, а кожнае правіла суправаджаў прыкладамі і практыкаваннямі. Творам «Грамматика словенска...» асветнік звярнуў на сябе ўвагу многіх князёў, якія імкнуліся даць добрую адукацыю сваім дзецям.

Таму доўгі час ён працаваў хатнім настаўнікам у крычаўскага староства Б. Саламярэцкага, князёў А. Астрожскага і Я. Карэцкага. З 1619 г. Л. Зізаній выкладаў у Кіева-Пячэрскай лаўры, дзе актыўна ўключыўся ў дзейнасць вучонага гуртка: перакладаў з грэчаскай мовы, рэдагаваў кнігі. Верагодна, у 1620—1623 гг. асветнік працаваў над «Катэхізісам», але, не маючы магчымасці выдаць кнігу ў Кіеве з-за абвастрэння барацьбы паміж праваслаўнай царквой і каталіцкай, вырашыў паспрабаваць надрукаваць яе ў Маскве, куды і адправіўся ў 1626 г. На жаль, маскоўскае артадаксальнае духавенства і свецкія асобы ўбачылі ў «Катэхізісе» шмат ерэтычных думак, у выніку чаго твор быў выпушчаны ў 1627 г. з праўкамі патрыярха Філарэта і недасканала перадаваў погляды аўтара. Апошнія дакументальныя звесткі аб лёсе Л. Зізанія адносяцца да 1634 г.

Што датычыцца Стафана Зізанія, то ў Вільні ён займаўся рэлігійнай дзейнасцю: праводзіў службы і набажэнствы ў праваслаўных цэрквах, прапаведаваў на вуліцах і плошчах. У гэтым жа горадзе ў 1595 г. у брацкай друкарні выпусціў «Катэхізіс» на беларускай і польскай мовах, які на праваслаўным саборы ў Навагрудку (1596) быў асуджаны як ерэтычны. Стафан Зізаній быў пазбаўлены духоўнага сану і адлучаны ад царквы, але на Брэсцкім царкоўным саборы ў 1596 г. яго апраўдалі. Наступныя выданні пісьменніка — «Лист Іеремеи патриархи Константинопольского напоминальный» (1596) і «Казанье святого Кирилла...» (1596). Асновай рэлігійна-філасофскіх ідэй С. Зізанія было вучэнне пра Хрыста і Антыхрыста. За свае погляды пісьменнік-палеміст праследаваўся ўніяцкай уладай. У 1599 г. С. Зізаній быў вымушаны пайсці ў Троіцкі праваслаўны манастыр, дзе прыняў імя Сільвестра, але ў хуткім часе ўцёк з Вільні. Паводле некаторых звестак, у 1600 г. у час паломніцтва яго забілі.

Навуковая, літаратурная і перакладчыцкая спадчына Лаўрэнція і Стафана Зізаніяў мела вялікае значэнне ў развіцці культуры і пашырэнні асветы, была ўзорам інтэлектуальных пошукаў, творчых памкненняў і плённай працы старажытных майстроў слова. Адметнай рысай іх педагагічнай дзейнасці быў акцэнт на ўсведамленне актыўнай ролі кожнага чалавека ў станаўленні сваіх маральна-духоўных якасцей.

Андрэй Рымша

Андрэй Рымша (1550? — пасля 1599) — адзін з заснавальнікаў жанру панегірычнай паэзіі ў старажытнай беларускай літаратуры другой паловы XVI ст.

Нарадзіўся будучы паэт у маёнтку Пенчын Навагрудскага ваяводства (цяпер Баранавіцкі раён) у шляхецкай сям'і. З біяграфічных звестак вядома, што адукацыю, магчыма, ён атрымаў у Астрожскай школе на Валыні. З 1572 г. знаходзіўся на ваеннай службе ў гетмана Вялікага Княства Літоўскага Крыштофа Радзівіла Перуна. Разам са сваім мецэнатам А. Рымша прымаў удзел у ваенных паходах. З 1589 г. па 1599 г. выконваў абавязкі падстарасты Біржаў — радавога ўладання Радзівілаў.

Маючы неблагія задаткі ў літаратуры, А. Рымша пачаў спасцігаць таямніцы вершаскладання панегірычнай паэзіі эпохі Адраджэння і барока. Ён добра валодаў яўрэйскай, лацінскай, беларускай і рускай мовамі. У 1581 г. выдаў сваю першую вершаваную «Храналогію» каляндарнага тыпу, дзе сцісла выкладзены біблейскія падзеі, што адбыліся ў пэўным месяцы года. Назвы месяцаў у творы даюцца на трох мовах — беларускай літаратурнай мове XVI ст., старажытнаяўрэйскай і простанароднай, блізкай да мовы тагачасных канцылярскіх папер. Да нас дайшоў толькі адзін экзэмпляр гэтага ўнікальнага твора, што захоўваецца ў Расійскай нацыянальнай бібліятэцы ў Санкт-Пецярбургу. У 1583 г. напісаў значную па памеры паэму на польскай мове, якая ў 1585 г. выдадзена ў Вільні пад загалоўкам «Decretewi asroata, або Дзесяцігадовая аповесць пра ваенныя справы... Крыштофа Радзівіла...». Яна стала адным з найбольш удалых эпічных твораў пра ваенную кампанію 1572—1582 гг. у час Лівонскай вайны 1558—1583 гг. Андрэй Рымша стварыў вершаваную хроніку падзвігаў Крыштофа Радзівіла на працягу дзесяці гадоў, прасачыў удзел князя ў ваенных аперацыях. З 1572 г. ён быў у акружэнні Крыштофа Радзівіла. Паэт апісаў цяжкія ваенныя паходы, умовы жыцця ў лагерах, даў дэтальнае апісанне асобных батальных сцэн, што сведчыць пра здольнасць А. Рымшы да стварэння буйнамаштабных і складаных па кампазіцыі твораў. Мастацкай асновай «Дзесяцігадовай аповесці...» з'яўляецца прынцып гістарычнай дакладнасці. Даты многіх апісаных у паэме падзей падаюцца

ў тэксце або на палях. Творчай удачай паэта з'яўляецца вобраз Крыштофа Радзівіла, створаны не прыдворным панегірыстам, а воінам-паплечнікам. Андрэй Рымша сцвярджае, што сапраўдны гераізм заключаецца не толькі ў незвычайных подзвігах, але і ў знешне непрыкметным штодзённым служэнні Айчыне. У паэме згадваюцца многія ўдзельнікі Лівонскай вайны, паплечнікі польнага гетмана літоўскага: Міхаіл Гарабурда, Гальяш Пельгрымоўскі, Кашпар Бекеш, Філон Кміта-Чарнабыльскі, але іх вобразы зусім не акрэсленыя, неразвітыя ў параўнанні з вобразам Крыштофа Радзівіла. Апавядаючы пра ваенныя аперацыі князя, А. Рымша робіць экскурсы ў старажытную гісторыю, згадвае тактыку Ганібала, Гая Сульпіцыя. Паэт ахвотна параўноўвае Радзівіла з легендарнымі героямі Грэцыі і Рыма, прычым ставіць польнага гетмана літоўскага вышэй за старажытных герояў. Побач з уласнымі назіраннямі і сведчаннямі аўтара вялікае месца ў «Дзесяцігадовай аповесці...» займаюць гістарычныя звесткі, а таксама малюнкi і сцэнкі, створаныя выключна з дапамогай паэтычнага вымыслу. У паэме згадваюцца і дзейнічаюць міфалагічныя істоты. Заканчваецца «Дзесяцігадовая аповесць...» апісаннем доўгачаканага міру.

Літаратурна-творчыя здольнасці А. Рымшы больш яскрава выявіліся ў «эпікграмах» — панегірычных творах на гербы А. Валовіча (1585), Л. Сапегі (1588), Ф. Скуміна (1591), выдадзеныя ў Віленскай друкарні Мамонічаў. У ідэйна-эстэтычным плане цікавы змест «эпікграмы» на герб Л. Сапегі, дзе паэт услаўляе гэтага магната як патрыёта і абаронцу Вялікага Княства Літоўскага, якому пануючыя вярхі Рэчы Паспалітай, зыходзячы з актаў Люблінскай уніі 1569 г., адмаўлялі ў праве на дзяржаўную самастойнасць і адносную незалежнасць ад Польшчы. Заклік у творы «На гербы... Льва Сапегі» — гэта выяўленне погляду «на чалавека як на звяно ў ланцугу родавай славы і годнасці» (С. Кавалёў):

Живите ж, Сапегове, вси в многие лета,
Ваша слава слыть будеть, покуль станеть света.
Подавайте ж потомком, што маєте з предков,
Ведь же ваших цных справ весь свет полон светков.

Апошняя вядомая літаратурная праца А. Рымшы — пераклад з лацінскай на польскую мову твора А. Поляка «Хараграфія, або Тапаграфія... Святой зямлі...» (Вільня, 1595).

Пяру паэта належаць і многія іншыя творы, сёння — яскравае сведчанне яго шматгранна-
што, на жаль, не дайшлі да нас. Вядомыя ж га літаратурнага таленту.

Спіс літаратуры аб жыцці і творчасці пісьменнікаў

Сымон Будны

Багданава, А. Страсць — думка — школа: помнік Сымону Буднаму ў Нясвіжы / А. Багданава // Роднае слова. — 2001. — № 3. — С. 76—80.

Будны Сымон // Асветнікі зямлі Беларускай, X — пачатак XX ст. : энцыкл. давед. — 2-е выд. — Мінск, 2006. — С. 69—76.

Будны Сымон // Беларускія пісьменнікі : біябібліягр. слоўн. : у 6 т. / пад рэд. А. В. Мальдзіса. — Мінск, 1992. — Т. 1. — С. 377—380.

Будны Сымон // Вялікае Княства Літоўскае : энцыкл. : у 3 т. — Мінск, 2005. — Т. 1. — С. 352—353.

Галенчанка, Г. Сымон Будны (1530—1593) / Г. Галенчанка // Славутыя імёны Бацькаўшчыны / уклад. : У. Гілеп [і інш.]. — Мінск, 2000. — Вып. 1. — С. 39—51.

Мароз, У. Сымон Будны : паэма / У. Мароз // За брамай забытых мелодый : эсэ, вершы, мініяцюры / У. Мароз. — Мінск, 2004. — С. 24—33.

Марціновіч, А. Паходня, запаленая ў змроку: Сымон Будны / А. Марціновіч // Марціновіч, А. Хто мы, адкуль мы... : гіст. эсэ, нарысы : у 3 кн. — Мінск, 2008. — Кн. 1. — С. 34—44.

Мяснікоў, А. Сымон Будны (1530—1593?): вучоны і ідэолаг / А. Мяснікоў // Мяснікоў, А. Сто асоб беларускай гісторыі : гіст. партр. / [прадм. А. Кавалені]. — 2-е выд., дапрац. — Мінск, 2009. — С. 50—53.

Праневіч, Г. М. Публіцыстыка Сымона Буднага і Васіля Цяпінскага / Г. М. Праневіч // Беларус. мова і літ. — 2009. — № 10. — С. 32—34.

Саверчанка, І. В. Сымон Будны — пісьменнік і інтэлектуал эпохі Рэфармацыі / І. В. Саверчанка // Беларус. мова і літ. — 2006. — № 3. — С. 48—54.

Саверчанка, І. В. Сымон Будны / І. В. Саверчанка // Гісторыя беларускай літаратуры XI—XIX стагоддзяў : у 2 т. / НАН Беларусі, Ін-т мовы і літ. імя Я. Коласа і Я. Купалы ; [рэдкал. : У. В. Гніламёдаў [і інш.]; навук. рэд. тома В. А. Чамярыцкі]. — 3-е выд., выпр. — Мінск, 2010. — Т. 1 : Даўняя літаратура: XI — першая палова XVIII стагоддзя. — С. 406—425.

Чаропка, В. «Працу маю лепш адэняць нашчадкі» : Сымон Будны / В. Чаропка // Лёсы ў гісторыі : нарысы. — Мінск, 2005. — С. 163—169.

Васіль Цяпінскі

Васіль Цяпінскі (1530-я гг. — 1599 або 1600) // 250 асоб з Беларусі ў дыялогах культур = 250 people from Belarus in the dialogue of cultures / [рэд. : Т. Л. Пісарэнка, Л. У. Языковіч ; пер. на англ. мову Л. М. Серады]. — Мінск, 2008. — С. 17—19.

Галенчанка, Г. Васіль Цяпінскі (памёр каля 1600) / Г. Галенчанка // Славутыя імёны Бацькаўшчыны / уклад. : У. Гілеп [і інш.]. — Мінск, 2000. — Вып. 1. — С. 64—77.

Кароткі, У. Рыцар Слова Божага: «Прадмова» Васіля Цяпінскага да Евангелля / У. Кароткі // Роднае слова. — 2005. — № 8. — С. 13—14.

Марціновіч, А. Уваскрэснуў з народамі: Васіль Цяпінскі / А. Марціновіч // Марціновіч, А. Хто мы, адкуль мы... : гіст. эсэ, нарысы : у 3 кн. — Мінск, 2008. — Кн. 1. — С. 45—54.

Мяснікоў, А. Васіль Цяпінскі (1530-я — 1599 або 1600) : ён быў супраць паланізацыі / А. Мяснікоў // Мяснікоў, А. Сто асоб беларускай гісторыі : гіст. партр. — 2-е выд., дапрац. — Мінск, 2009. — С. 56—59.

Саверчанка, І. В. Васіль Цяпінскі — кнігадрукар і пісьменнік / І. В. Саверчанка // Беларус. мова і літ. — 2006. — № 11. — С. 58—61.

Цяпінскі (Амельяновіч) Васіль Мікалаевіч // Асветнікі зямлі Беларускай, X — пачатак XX ст. : энцыкл. давед. — 2-е выд. — Мінск, 2006. — С. 462—463.

Цяпінскі Васіль (1530-я г. — каля 1600) // Вялікае Княства Літоўскае : энцыкл. : у 3 т. — Мінск, 2006. — Т. 2. — С. 732—733.

Чаропка, В. «З зычлівасці ку моей Отчизне»: Васіль Цяпінскі / В. Чаропка // Чаропка, В. Лёсы ў гісторыі : нарысы. — Мінск, 2005. — С. 170—172.

Лаўрэнцій і Стафан Зізаніі

Батвіннік, М. Б. Лаўрэнцій Зізаній Тустаноўскі. «Азбука» Лаўрэнція Зізанія, 1596 / М. Б. Батвіннік // Батвіннік, М. Б. Азбука на ўсе часы. — Мінск, 2003. — С. 51—66.

Гісторыя беларускай літаратуры XI—XIX стагоддзяў : у 2 т. / НАН Беларусі ; Ін-т мовы і літ. імя Я. Коласа і Я. Купалы ; [рэдкал. : У. В. Гніламедаў і інш. ; навук. рэд. тома В. А. Чамярыцкі]. — 3-е выд., выпр. — Мінск : Беларус. навука, 2010. — Т. 1 : Даўняя літаратура: XI — першая палова XVIII стагоддзя. — С. 512—516.

Зізаній (Тустаноўскі) Лаўрэнцій ; Зізаній (Тустаноўскі) Стафан // Вялікае Княства Літоўскае : энцыкл. : у 3 т. — Мінск, 2005. — Т. 1. — С. 656—657.

Зізаній Лаўрэнцій (Тустаноўскі) ; Зізаній Стафан (Тустаноўскі) // Асветнікі зямлі Беларускай, X — пачатак XX ст. : энцыкл. давед. — 2-е выд. — Мінск, 2006. — С. 180—184.

Мяснікоў, А. Браты Зізаніі: Лаўрэнцій (1550-я — каля 1634) і Стэфан (каля 1570-х — год смерці невядомы): асветнікі і педагогі / А. Мяснікоў // Мяснікоў, А. Сто асоб беларускай гісторыі : гіст. партр. — 2-е выд., дапрац. — Мінск, 2009. — С. 64—66.

Саверчанка, І. В. Лаўрэнцій Зізаній — педагог, мовазнавец і пісьменнік / І. В. Саверчанка // Беларус. мова і літ. — 2007. — № 6. — С. 60—63.

Яскевіч, А. А. «Граматыка славенска» Лаўрэнція Зізанія, 1596 // Старажытнабеларускія граматыкі: да праблемы агульнафілал. цэласнасці / А. А. Яскевіч ; НАН Беларусі, Ін-т літ. імя Я. Купалы. — Мінск, 2001. — С. 175—260.

Андрэй Рымша

Бусько, М. Згадка пра Андрэя Рымшу / М. Бусько // Палымя. — 1998. — № 2. — С. 191—195.

Гісторыя беларускай літаратуры: старажытны перыяд / М. М. Грынчык [і інш.] ; пад рэд. М. А. Лазарука, А. А. Семяновіча. — 4-е выд., стэрэатып. — Мінск : Вышэйш. шк., 1998. — С. 272—274.

Кавалёў, С. В. Андрэй Рымша / С. В. Кавалёў // Гісторыя беларускай літаратуры IX—XIX стагоддзяў : у 2 т. / НАН Беларусі, Ін-т мовы і літ. імя Я. Коласа і Я. Купалы ; [рэдкал. : У. В. Гніламедаў і інш. ; навук. рэд. тома В. А. Чамярыцкі]. — 3-е выд., выпр. — Мінск, 2010. — Т. 1 : Даўняя літаратура: XI — першая палова XVIII. — С. 471—481.

Рымша Андрэй // Асветнікі зямлі Беларускай, X — пачатак XX ст. : энцыкл. давед. — 2-е выд. — Мінск, 2006. — С. 356—357.

Рымша Андрэй // Беларускія пісьменнікі : біябібліягр. слоўн. : у 6 т. / пад рэд. А. В. Мальдзіса. — Мінск, 1995. — Т. 5. — С. 188—190.

Рымша Андрэй // Вялікае Княства Літоўскае : энцыкл. : у 3 т. — Мінск, 2006. — Т. 2. — С. 524.